

Людмила Васечко,
кандидат юридичних наук,
викладач відділу підготовки прокурорів
з нагляду за органами, що здійснюють
оперативно-розшукову діяльність,
дідання та досудове слідство
Національної академії прокуратури України

УДК 34.01:349

Місце сучасного медичного права у системі права України

Система права цілком виправдано вважається базовою складовою правової системи. Саме зміни у системі права відображають сутнісні перетворення, що відбуваються у праві. Дослідженням сутності поняття «система права» приділяли увагу та такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як В. Бабаєв, М. Байтін, Я. Вовленко, Н. Гущина, Л. Заморська, О. Іоффе, Є. Лук'янова, Р. Майданик, Н. Пархоменко, Д. Петров, П. Рабінович, В. Сирих, О. Скакун, М. Шаргородський та ін.

Однак сьогодні значна кількість правовідносин не вкладається в рамки традиційної, усталеної, сформованої ще в радянський період, системи права. Дедалі ширше коло окремих напрямків правового регулювання формують самостійні галузі права. Зокрема, в останні роки сформовано концепцію екологічного права, фінансового права, права соціального забезпечення тощо як самостійних галузей права. Наразі назріла необхідність визначення на доктринальному рівні місця медичного права у системі права України. Актуальність даного питання пояснюється наступними чинниками:

- системна реформа галузі охорони здоров'я в Україні, яка є неможливою без закладення теоретичних основ її побудови;

- нечіткість та непослідовність державної політики у медичній сфері, відсутність єдиного підходу до подальшого її розвитку (зокрема, це стосується як традиційних для України питань фінансування сфери охорони здоров'я, її організаційної побудови, так і дискусії навколо питань медичного страхування, заборони абортів, легалізації евтаназії тощо);

- актуалізація питань правового забезпечення принципово нових для вітчизняного суспільства видів правовідносин (наприклад, у сфері трансплантації органів та тканин);

- необхідність усунення невідповідності, яка породжує дискусію відносно самостійності галузі медичного права як такої.

Значний внесок у формування концепції медичного права України на сьогодні зроблено такими вченими, як Н. Болотіна, І. Венедіктова, І. Сенюта, В. Стеценко, С. Стеценко та ін., однак слід наголосити на необхідності єдиного підходу до визначення медичного права як галузі права та його

місця в системі права України. Саме вирішення цього завдання і становить мету даного дослідження.

Перш за все слід звернути увагу на саме поняття «система права», на його сучасні інтерпретації. Сьогодні систему права розглядають у якості:

- системи усіх чинних юридичних норм певної держави. При цьому зазначається, що структура системи права дістає вияв у єдності всіх юридичних норм та їх розподілі за галузями права та інститутами права [1, с. 307];

- об'єктивно зумовленої системою суспільних відносин внутрішньої структури права, котра виражається в єдності і погодженості чинних правових норм, логічно розподілених по галузях, підгалузях та інститутах [2, с. 354];

- певної внутрішньої структури права (побудови, організації), яка складається об'єктивно як відображення суспільних відносин, що реально існують та розвиваються [3, с. 163];

- складної структури чітко визначених елементів (галузі, підгалузі, інституту та норми права), взаємозв'язків та взаємодії між ними, що за своїм об'єктивним змістом являють собою внутрішню будову права і виступають його елементами [2, с. 49];

- певної науково-доктринальної конструкції, яка включає в себе норми права та об'єднуючі їх правові інститути і галузі права [4, с. 430];

- сполучної ланки між суспільством і державою, що складається із взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів – норм права [5, с. 17].

Навіть на основі наведених визначень ми можемо виокремити основні загальновизнані ознаки системи права:

1) є структурованою – складається з певних елементів;

2) обов'язковим структурним елементом є норма права;

3) являє собою внутрішню будову права, тобто є відображенням правового регулювання суспільних відносин.

З приводу того, що система права є сполучною ланкою між суспільством і державою, слід зазначити, що дане положення має право на існування, проте необхідно мати на увазі, що право, а, відповідно, і його система, врегульовує також відносини між приватними особами, різноманітними організаціями, при чому нерідко поза межами юрисдикції держави.

Слід також зазначити, що виокремлений перелік ознак системи права є неповним. Для більш повного переліку особливостей системи права, необхідно здійснити аналіз даного поняття.

Нерідко систему права ототожнюють з правовою системою. Проте зрозумілим є те, що система права є складовою частиною правової системи (принаймні, коли мова йде про національну правову систему). Разом з тим, слід звернути увагу на систему права саме як на складову правової системи. Сьогодні навіть підіймається питання щодо взаємозв'язків та взаємодії правової системи та системи права [6, с. 118], хоча зрозумілим є те, що дані величини є нерозривно пов'язані – як ціле та його частина. Більш доцільно звернути увагу на взаємодію системи права з іншими складовими правової системи.

Власне ж систему права як складову правової системи ми відносимо до групи динамічних елементів. Дане питання є дещо спірним. Так, ще М. Шаргородський, О. Іоффе стверджували, що система права виражає його (права) об'єктивну структурну якість, тому вона може бути виявлена і пізнана, а також піддана подальшому вдосконаленню в межах властивих їй об'єктивних якостей. Для того ж, щоб перебудувати систему права, необхідно змінити усе чинне право, а це можливо лише в умовах докорінної зміни регульованих правом суспільних відносин [7, с. 103]. Проте необхідно відзначити, що динамізм системи права проявляється у наступних її властивостях:

- виникнення (нерідко – і закріплення) нових норм права в ре-

зультаті розвитку суспільних відносин;

- виникнення або трансформація інститутів та, навіть, галузей права;

- перебудова системи права внаслідок зміни правової системи суспільства (наприклад, у результаті зміни державного ладу) тощо.

Підтвердженням цьому може слугувати і думка російських вчених, що система права „живе”, розвивається і вдосконалюється під впливом двох факторів: 1) потреб суспільного життя, що виражаються в різних сторонах суспільних відносин, перш за все – відносин економічних; б) діяльності законодавця, тобто правотворчих органів, які творять, створюють правові норми відповідно до вимог суспільного буття. На основі цього робиться висновок, що зміни в нормах права, інститутах і галузях є реальними показниками розвитку системи права [8, с. 78].

Також заслуговує на увагу думка Л. Заморської, що проблемність і актуальність досліджень і розробок системи права зумовлені, зокрема, діалектичною суперечністю її основних рис – стабільності та динамізму [2, с. 48]. Дана позиція підтверджує динамізм як одну з характеристик системи права і, разом з тим, підштовхує нас наголосити, що система права є відносно динамічною. Тобто ми маємо погодитись з тим, що повна перебудова системи права можлива лише у тому випадку, якщо докорінно змінюються суспільні відносини. Проте окремі частини (елементи) системи права повинні постійно оновлюватись.

Отже, система права дійсно перебуває у русі, певним чином змінюється та вдосконалюється. Слід також відмітити, що зміни у системі права не завжди залежать від волі законодавця, тому ми сміливо можемо вважати систему права динамічною складовою правової системи.

Разом з тим, слід відзначити важливість вивчення складових елементів системи права, їх розвиток та взаємозв'язок між собою, способи організа-

ції. Не дарма стверджується, що дослідити систему права – означає виявити її структурну організацію, вказати принципи будови та розвитку [9, с. 79].

Л. Заморська зазначає, що структура системи – це сукупність взаємозв'язків між її функціональними компонентами. Ми погоджуємось з автором з приводу того, що при здійсненні аналізу структури правової системи, важливо враховувати, що необхідно досліджувати яким чином ці елементи між собою пов'язані [2, с. 48], проте вважаємо, що визначення структури в якості лише сукупності взаємозв'язків є недостатнім. Все ж таки структура системи права охоплює як самі елементи, так і зв'язки між ними.

Традиційно основними елементами системи права прийнято вважати норму права, правовий інститут і галузь права. Додатково також виділяють підгалузі права, а також субінститути (комплексні, міжгалузеві інститути) та комплексні галузі.

Безумовно, за будь-якого підходу до визначення структурних одиниць системи права, первинним її компонентом вважається норма права. До речі, традиційне сприйняття норми права як загальнообов'язкового правила поведінки, що встановлене (санкціоноване), охороняється та забезпечується державою, сьогодні є не зовсім повним. Адже значна кількість правових норм встановлюються сьогодні на наднаціональному, навіть, на світовому рівні. При чому частина з них є нормами прямої дії та забезпечуються відповідними наддержавними органами. Тому сьогодні, коли ми говоримо про норму права в цілому, без прив'язки до конкретної держави, її слід визначити як загальнообов'язкове правило поведінки, встановлене компетентним органом (у межах його компетенції), спрямоване на врегулювання певного кола суспільних відносин, та належним чином забезпечене.

Для того, щоб з'ясувати сутність інших складових системи права, важливо визначити що саме лежить в

основі розподілу правових норм. Підставами (критеріями) поділу системи права на галузі є предмет і метод правового регулювання. Сучасний етап розвитку правової думки, що стосується визначення структури системи права, характеризується наступними особливостями:

1. Кожна галузь права має свій особливий предмет правового регулювання, який є основним критерієм об'єднання правових норм у галузі, а також особливий метод правового регулювання, який є додатковим критерієм та може бути спільним для кількох галузей права.

Предмет регулювання галузі права – це певна сторона, частина, широка однорідна частина єдиного загального поля правового регулювання, сукупність суспільних відносин, врегульованих даним нормативним явищем. Предмет правового регулювання відповідає на питання: що, які саме відносини між людьми регулюються галуззю права?

Галузевий метод правового регулювання – це, обумовлена насамперед регульованими суспільними відносинами, сукупність специфічно-юридичних рис галузі права, в яких концентровано виражаються відповідні її змісту та соціальному призначенню способи і засоби регулювання певного роду суспільних відносин [10, с. 38]. Метод правового регулювання відповідає на питання: як, яким чином регулюються суспільні відносини?

В. Нерсесянц наголошує також на наявності об'єкту галузевого правового регулювання, тобто, як правило, великої групи однорідних суспільних відносин, що становлять окрему, відносно самостійну сферу суспільного життя. До таких груп однорідних суспільних відносин відносить владно-управлінські, майнові, сімейні, земельні, фінансові, підприємницькі, екологічні відносини тощо [4, с. 429]. Проте, слід зазначити, що така позиція не є загальноприйнятою. Визначення об'єкту правового регулювання, запропоноване В. Нерсесянцом, від-

повідає встановленому у теорії права визначенню галузевого предмета правового регулювання. Відповідно, предмет галузевого правового регулювання за визначенням В. Нерсесянця – це встановлений у сфері правового регулювання особливий правопорядок (правовий режим), який визначається сукупністю однопорядкових (за їх регулятивно-правовими властивостями і характеристиками) норм права, що складають право відповідної галузі [3, с. 43]. Однак, в теорії права традиційно розглядається таке поняття, як „правовий режим”. При чому дане поняття застосовується як до галузей права, так і до інших правових явищ (наприклад, правовий режим законності).

Вважається, що кожна галузь права функціонує у власному правовому режимі, тобто у особливому правовому порядку, що закріплений нормами права даної галузі та зумовлений поєднанням правових засобів, які його забезпечують [3, с. 35].

2. Вихідною характеристикою галузі права сьогодні вважається предмет правового регулювання. Метод правового регулювання вважається допоміжною характеристикою для визначення галузі права. Разом з тим, за допомогою методу правового регулювання визначаються підгалузі та інститути права.

3. Усі правові приписи взаємопов'язані пізнаними і вираженими в них загальними потребами, внутрішньо узгоджені вихідними правовими принципами, єдністю кінцевих цілей і завдань. Кожен елемент системи права внаслідок взаємопов'язаності та узгодженості з іншими елементами функціонує як єдине ціле. А будь-який окремо взятий її елемент не може проявити свої якості і функції, які він виявляє в єдиній системі права [7, с. 198].

4. Окрім поділу норм права на галузі та інститути, традиційно систему права поділяють на великі підсистеми (правові спільності):

1) за формою регулювання суспільних відносин, за субординацією в

правовому регулюванню: матеріальне та процесуальне право;

2) за поєднанням таких критеріїв, як предмет, метод правового регулювання, а також суб'єктний склад та наявність (або відсутність) державного інтересу: приватне та публічне право.

Не звертаючись до детального аналізу різноманітних підходів до визначення поняття галузі права, ми скористаємось найбільш розповсюдженим підходом, згідно якого галузь права – це зв'язана єдиними принципами і функціями відносно самостійна підсистема правових норм, які з використанням властивих їм специфічних юридичних способів і засобів регулюють широку сферу однорідних суспільних відносин [69, с. 49; 150, с. 363, 370].

Отже, система права України – це динамічна складова правової системи України, яка відображає об'єктивну структурну якість діючих у державі норм права.

Як уже згадувалось вище, доктринальна модель системи права не виключає появи в ній таких її галузей, обґрунтування яких зумовлено винятковими критеріями, зокрема, за ідеологічною, економічною, політичною чи іншою доцільністю [11, с. 63].

В науковій літературі виокремлюють певні етапи формування нової галузі права:

1) прийняття правових норм, що регулюють нові суспільні відносини або їх новий аспект – даний етап розпочато з прийняттям Основ зако-

нодавства України про охорону здоров'я;

2) об'єднання цих норм в інститути права – подальше формування правового регулювання суспільних відносин у галузі охорони здоров'я;

3) утворення комплексних правових інститутів – наприклад, інститут надання платних медичних послуг, добровільного медичного страхування тощо;

4) породження інститутами нових норм права – наприклад, кримінальної відповідальності за неналежне надання медичної допомоги;

5) утворення складного міжгалузевого інституту – наприклад, інституту донорства;

6) породження складним міжгалузевим інститутом права нових норм, як наприклад, прийняття Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині»;

7) становлення та розвиток нової галузі права, визначальним етапом якого має стати прийняття Медичного кодексу України [12, с. 140].

Отже, медичне право України цілком аргументовано є самостійною галуззю права України, при цьому предметом подальшого наукового дослідження даної проблеми мають стати питання: сутнісна характеристика медичного права як галузі права України; співвідношення медичного права з іншими галузями права України; подальший розвиток медичного права; структура медичного права як галузі права тощо.

Список використаних джерел

1. *Законотворча діяльність: Словник термінів і понять* / За ред. В. М. Литвина. – К.: Парламентське вид-во, 2004 – 344 с.
2. *Заморська Л. І.* Загальнонаукова концепція категорії “система права” / Л. І. Заморська // *Держава і право.* – Випуск 47. – С. 46-50.
3. *Матузов Н. И.* Теория государства и права: Учебник / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М.: Юристъ, 2004. – 270 с.
4. *Нерсисянц В. С.* Общая теория государства и права: Учебник для юридических вузов / Владик Сумбатович Нерсисянц. – М.: Издательский центр ИНФА-М, 1999. – 552 с.

5. *Киримова Е. А.* Система современного российского права: Понятие и проблемы развития / Е. А. Киримова // Правоведение. –1997. – № 4. – С. 166-168.
6. *Риженко Ю. М.* Система права та правова система: особливості взаємозв'язку та взаємовпливу / Ю. М. Риженко // Держава і право. – 2009. – Випуск 45. – С. 113-119.
7. *Гущина Н. А.* Система права и система законодательства: Соотношение и некоторые перспективы развития / Н. А. Гущина // Правоведение. – 2003. – № 5. – С. 198 – 204.
8. *Байтин М. И.* Метод регулирования в системе права: виды и структура / М. И. Байтин, Д. Е. Петров // Журнал российского права. – 2006. – № 2. – С. 35-38
9. *Аржанов М. А.* О принципах построения системы советского социалистического права / М. А. Аржанов // Советское государство и право. – 1939. – № 3. – С. 26-35.
10. *Азми Д. М.* О содержании и значении первой отечественной дискуссии о системе права / Д. М. Азми // Право и образование. – 2010. – № 3. – С. 117-127.
11. *Євграфова Є.* Інший погляд на дослідження структури і системи права / Є. Євграфова // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4. – С. 52-64.
12. *Мураховська Т. Є.* Теоретичні проблеми формування системи права України / Т. Є. Мураховська // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003. – Вип. 24. – С. 139-144.

Васечко Л. О. Місце сучасного медичного права у системі права України

У статті проаналізовано тенденції формування та розвитку медичного права як складової системи права України. Автор визначає медичне право як самостійну галузь права України.

Ключові слова: система права, медичне право, галузь права.

Васечко Л. А. Место современного медицинского права в системе права Украины

В статье проанализированы тенденции формирования и развития медицинского права как составной системы права Украины. Автор определяет медицинское право как самостоятельную отрасль права Украины.

Ключевые слова: система права, медицинское право, отрасль права.

Vasechko L. The place of modern medical law in the legal system of Ukraine

The trends shaping and development of medical law as part of the legal system of Ukraine are analyzed in the article. The author defines health law as an independent branch of law in Ukraine.

Key words: legal system, medical law, branch of law.